

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 29-30

Київ – 2019

**ВІСНИК
АГРАРНОЇ
ІСТОРІЇ**

29-30'2019

Науковий журнал

Редакційна колегія: Editirial board:

С.О. Білан (заст. гол. редактора)	S.O. Bilan (deputy editor-in-chief)
І.С. Бородай	I.S. Boroday
В.А. Вергунов (заст. гол. редактора)	V.A. Vergunov (deputy editor-in-chief)
С.В. Віднянський	S.V. Bydnjanskij
Вас. М. Даниленко	Bas. M. Danylenko
В.О. Доценко	V.O. Dotsenko
І.І. Дробот	I.I. Drobot
О.Ю. Єліна	O.Yu. Yelina
І.В. Жалоба	I.V. Zhaloba
С.М. Живора (відповід. секретар)	S.M. Zhyvora (executive secretary)
М.П. Жолоб	M.P. Zholob
М.А. Журба (головний редактор)	M.A. Zhurba (editor-in-chief)
І. Ілчев	I. Ilchev
О.С. Каденюк	A.S. Kadenjuk
Д.В. Карєв (заст. гол. редактора)	D.V. Karev (deputy editor-in-chief)
К. Карльчак	K. Karlchak
Н.П. Коваленко	N.P. Kovalenko
В.Ф. Колесник	V.F. Kolesnyk
В.Л. Комар	V.L. Komar
С.В. Корновенко	S.V. Kornovenko
О.М. Кропивко	O.M. Kropyvko
А. Куїк-Каліновська	A. Kuik-Kalinowska
В.І. Марочко	V.I. Marochko
В.В. Марчук	V.V. Marchuk
Н. Мгалоблішвілі	N. Mhaloblishvili
О.А. Мельничук	O.A. Melnychuk
А.Г. Морозов	A.G. Morozov
О.П. Моця	O.P. Motsya
О.Ф. Нікілев	A.F. Nikilev
П. Новаковський	P. Nowakowski
С.С. Падалка (заст. гол. редактора)	S.S. Padalka (deputy editor-in-chief)
В.О. Погромський	V.O. Pogromsky
О.П. Реєнт	A.P. Rejent
Н.І. Романюк	N.I. Romanuk
І.М. Романюк	I.M. Romanuk
С.М. Свистович	S.M. Svistovich
С.М. Тимченко	S.M. Tymchenko
Ф.Г. Турченко	F.G. Turchenko
В.В. Шелепов	V.V. Sheleпов
Н.Б. Щебетюк	N.B. Shchebetyuk

ISSN 2307-3179

Засновники:

- Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова
- Національний університет біоресурсів і природокористування України
- Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України

*Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.*

Наказом МОН України № 1528 від
29.12.2014 р. видання включено до Переліку
наукових фахових видань України

Макетування та верстка:

С. Живора

Комп'ютерний набір:

О. Кропивко, Л. Лановюк

Оформлення обкладинки

А. Мельник

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, кім. 16
тел./факс (044) 520-12-05; 258-21-42;
e-mail: visnykai@gmail.com,
kafedra_slovjan@ukr.net;
zhyvora@bigmir.net

Друкується за рішенням:

Вченої ради факультету історичної
освіти НПУ ім. М.П. Драгоманова
(протокол № 2 від 11.12.2019);

Вченої ради ННСГБ НААН України
(протокол № 16 від 19.12.2019)

Підп. до друку 24.12.2019

Формат 70 x 108 1/16.

Папір офсет. Друк. різогр.

Ум. друк. арк. 32,4 Обл.-вид. арк. 33,0
Наклад 100 прим.

Друк СПД ФО Куц В.М.

*Автори опублікованих матеріалів
несуть повну відповідальність за підбір,
точність наведених фактів, цитат,
економіко-статистичних даних, імен та
інших відомостей.*

5. TsDAVO Ukrainy. F. 413. Op. 1. Spr. 100. Ark. 31 – 32.
6. TsDAVO Ukrainy. F. 413. Op. 1. Spr. 100. Ark. 62 – 65.
7. TsDAVO Ukrainy. F. 413. Op. 1. Spr. 258. Ark. 46.
8. TsDAVO Ukrainy. F. 413. Op. 1. Spr. 353. Ark. 1.
9. *Yakubova L. D.* Mariupolski hreky (etnichna istoriia) 1778 r. – pochatok 30-kh rokiv XX st. / Larysa Dmytrivna Yakubova. Kyiv : In-tistorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 331 s.
10. *Yakubova L. D.* Movna problema ta ii vplyv na etnokulturne zhyttia ukrainskykh hrekiv (seredyna 20-h-30-ti roky XX stolittia) / L.D. Yakubova // Ukrainnskyi istorychnyi zhurnal. 2004. № 2.

Трейтяк Д. В.

Проблема мовної відмінності в середовищі греків Призов'я в 20-30-ті роки ХХ століття.

У статті проаналізовано проблему мовної відмінності у приазовських греків. Подано характеристику мовної ситуації у Маріупольському та Сталінському регіонах серед грецької етнічної меншини станом на 20-30-ті роки ХХ століття. Розкрито особливості відмінностей між двома основними мовними групами: греко-еллінами та греко-урумами. Зазначено про причини відмінності різних діалектів грецьких етнічних меншин на території УРСР. Охарактеризовано яким чином мовна розбіжність ускладнювала впровадження політики коренізації наприкінці 20-х років. Розкрито спроби радянської влади вирішити це питання, шляхом введення єдиної розмовної мови для грецького населення і причини невдалого втілення цього рішення.

Ключові слова: грецька етнічна меншина, греки Приазов'я, димотика, греко-еллінська мова, греко-урумська мова.

Трейтяк Д. В.

Проблема мовних відмінностей в середовищі греків Приазов'я в 20-30-е роки ХХ століття.

В статті проаналізована проблема мовних відмінностей у приазовських греків. Дана характеристика мовної ситуації в Маріупольському та Сталінському регіонах серед грецького етнічного меншинства по станом на 20-30-е роки ХХ століття. Розкрито особливості відмінностей між двома основними мовними групами: греко-еллінами та греко-урумами. Указано причини відмінностей різних діалектів у грецьких етнічних меншинств на території УРСР. Охарактеризовано яким чином мовні відмінності ускладнювали впровадження політики коренізації в кінці 20-х років. Розкрито спроби радянської влади вирішити цей питання шляхом введення єдиної розмовної мови для грецького населення і причини невдалого втілення цього рішення.

Ключевые слова: грецкое этническое меньшинство, греки Приазовья, димотики, греко-эллинская речь, греко-урумский язык.

УДК 331.556.44+325.15(477)«1920/1930»

Н.М. ЧЕРНІГОВЕЦЬ

**ПОБУТОВИЙ ВИМІР ПОВСЯКДЕННИХ ВІДНОСИН
ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИХ КОЛЕКТИВІВ (1920 – 1930-ТІ РР.)**

На основі використання ґрунтовної бази архівного матеріалу розкриваються особливості побутової повсякденності інтернаціональних колективів. Окремі сюжети статті присвячені аналізу причин зміни світогляду членів іммігрантських комун.

Ключові слова: інтернаціональні колективи, повсякденне життя, суспільні настрої.

Наукові доробки українських істориків останніх років переконливо засвідчують сталий інтерес дослідників до історії повсякденного життя в переломні та кризові моменти вітчизняної історії. Одним з таких моментів був радянський експеримент організації інтернаціональних колективів з пропагандистською метою залучення селянства до процесу колективізації. Вивчення історії повсякдення дає змогу зрозуміти всю глибину трагічності кампанії через призму мікроісторичного інструментарію.

З метою критичного осмислення проблематики залучено архівний матеріал, який в сукупності з опублікованими джерелами, проливає світло на потаємні сторони повсякденного життя колективів, які, в силу низки причин, довгий час замовчувались.

Внутрішній устрій інтеркомун регулювався постановами загальних зборів, які скликались радою комуни не менш ніж раз на місяць. Загальні збори надавали право

раді укласти договори займу як у державних, кооперативних установах, так і у приватних осіб, на вигідних для колективу умовах [3, арк. 1]. У зв'язку з неоднорідністю національного складу деяких колективів перебіг засідань як ради комуни так і загальних зборів ускладнювався. Так, до прикладу, в комуні «ІІІ Комінтерн» через незнання більшістю членів російської та української, кожні збори доводилось проводити трьома мовами [22, арк. 51].

Керуючим органом була рада комуни, яка обиралась на річний термін (в комуні «Благоева» – на 6 місяців) й скликалась головою у разі потреби, але не менше одного разу на тиждень. До складу ради входило 7 членів, між якими розподілялось керівництво по галузям. Справи на засіданні ради вирішувалися більшістю голосів. Правом голосу користувались всі повнолітні члени колективу. Особи, які не досягли повноліття, приймали участь в управлінні маючи дорадчий голос. У випадку непогодження з розпорядженням ради член комуни міг подати скаргу до ревізійної комісії [11, с. 118, 120].

Рада та ревізкомісія переобирались щорічно на початку господарського року на звітно-виборчих зборах комунарів. Зазвичай, до цих органів потрапляли члени, які довгий час прожили у складі комун. Наприклад, у складі ради 1927 р. комуни «Мигаєво» троє членів прожили в комуні 3 роки, двоє 5 років та один 4 роки [26, арк. 4].

Загалом, взаємини між керівними органами й рядовими членами були умовно задовільними. Комунари не залучались до безпосереднього керівництва господарським життям внаслідок чого відбувався відрив керуючої верхівки від маси її членів. Внутрішні негаразди комуни «Джон Рід», яка знаходилась на межі занепаду, крились саме у неправильній організації роботи керівників [19, арк. 7-9]. Через слабкість керівництва, невміння повністю охопити роботу комуни, серед членів колективу «Благоева» панувало незадоволення керівним складом [23, арк. 22]. Свавілья керівництва комуни – «Селянська культура» – проявлялось в харчуванні комунарів. Як з'ясувалось, в комуні існувало дві кухні: одна для «своїх» – «біла», інша – для всіх інших – «чорна». Хворим особам посилене харчування не надавалось [22, арк. 30-31]. Задля введення в комунах «дисципліни» місцеві органи влади вдавались до включення до складу їх рад партійних працівників, з наданням останнім вирішального голосу [19, арк. 4].

Перші роки існування для комун виявились важкими, катастрофічно не вистачало одягу та взуття. До врожаю 1924 р. комуна «ІІІ Комінтерн» вимушена була розпродати деякі власні речі та частково витратити привезений з собою капітал на повсякденні потреби. Комуні вдалось вижити лише завдяки постійному притоку комунарів з Америки з грошовими внесками. В цілому, станом на 1924 р. колективи іммігрантів переживали внутрішню кризу. Даний факт відзначено і у звіті відповідального працівника Наркомзему [17, арк. 144].

У всіх комунах праця поділялась між галузями, розподіл членів комун по яким (на кожний сезон) відбувався на засіданні ради й затверджувався загальними зборами. В окремих комунах членам, за бажанням, дозволялось записуватись до тієї чи іншої галузі. Кожна галузь господарства мала свого завідуючого, який слідкував за тим, щоб зареєстровані члени своєчасно виходили на роботу. В його обов'язки також входив облік роботи і подання цих відомостей до бухгалтерії комуни де велась відомість та «Робочий журнал» [25, арк. 14]. Проте, як показала практика, такі журнали велись лише в кількох комунах (наприклад, в «Селянській культурі») [8, арк. 105].

Пророблені години кожному комунару вносились до особистої розрахункової книжки. Окрім обліку праці вівся також облік виконаних робіт, затрачених годин та витрачених матеріалів. Крім того, встановлювалась норма виробки кожним членом

колективу згідно організаційного плану та постанови НКЗ РРФСР. Втім, запис трудовнів відбувався завуальовано і не чесно.

Довжина робочого дня встановлювалась загальними зборами і могла змінюватись в залежності від роботи, умов праці та періоду року. Зазвичай, головним критерієм виступала пора року, коли тривалість праці коливалась по різних комунах від 8 годин взимку до 12-18 годин влітку та навесні. Наприклад, робочий день в комуні «Червоний прапор» тривав з 4-х ранку до 7 вечора з перервою не більше години на обід [22, арк. 68]. В комуні «Джон Рід» дорослі робітники восени працювали рекордних 19 годин [20, арк. 169]. Під час жнив дні відпочинку взагалі могли бути відмінені. Очевидно, що зазначена тривалість робочого дня позбавляла сил навіть чоловіків не кажучи вже про жінок. Відведені 5 хвилин перерви погодинно не могли відновити їх сили.

На осіб, які ухилялись від виконання обов'язків, не виконували розпоряджень комуні, недбайливо ставились до реманенту, накладався штраф у таких формах: догана, догана з попередженням, умовне виключення з комуні та справжнє виключення. З переходом на оплату праці за самовільний ухил від виконання покладених обов'язків, лінощі, початок сварок, окрім морального впливу, могли бути накладені матеріальні визиски в рахунок преміального капіталу. В рахунок цього ж капіталу надходили і відрахування за зіпсований реманент або іншу шкоду, заподіяну недбайливим відношенням [11, с. 118]. У вільний від роботи час та у дні відпочинку, з відома керівництва ради, всім членам колективу дозволялись короткотермінові поїздки до міста [8, арк. 105].

В інтернаціональних комунах на низькому рівні знаходилась організація праці, яка не залежала від її продуктивності. Зрівняльний принцип розподілу, без врахування об'єму роботи кожного члена комуні, позбавляв працівників особистої зацікавленості в праці й не стимулювала зросту її продуктивності. Зрівнялівка призводила до безвідповідальності, безгосподарності, зловживань та розкрадань. Відновити інтерес комунарів до праці вдалось лише шляхом введення грошової оплати з розрахунку витраченого часу і категорії, що ліквідувало «зрівнялівку» і створювало стимул професійного зростання кожного працівника [9, арк. 48 зв].

До 1925 р. відноситься початок перегляду деяких основоположних статутних норм всіх сільськогосподарських комун більшовицької держави. Елементи господарського розрахунку, пошуки нових форм розподілу, які б дієвіше стимулювали розвиток господарської діяльності і зріст зацікавленості в праці, все глибше проникали в побут комун [16, с. 227]. Першою на шлях застосування матеріального стимулювання членів колективу перейшла коммуна «Новий світ». Тут була встановлена плата за кожний робочий день та введені розрахункові книжки. Чоловіки щомісячно отримували 20-24 крб., жінки – 15 крб. [4, арк. 18]. Комуна лише починала підходити до раціональної оцінки праці, оскільки, різниця в оплаті була занадто малою, щоб зацікавити окремих осіб в роботі. Наприклад, кваліфікований працівник комуні отримував 22 крб. [25, арк. 14]. Таку низьку платню отримували і спеціалісти, більшість з яких залишали роботу. Відсутність контролю керівництва за правильним розподіленням оплати праці, відповідно до встановлених категорій, викликала незадоволення і загострювала відносини між комунарками. Зазвичай, на звернення комунарів з проханням щодо підвищення заробітної плати до ради комуні, остання реагувала одностайною відмовою [3, арк. 52]. Отже, питання розподілу продуктів і оплати праці ще не мало цілком закінченого організаційного характеру.

В жовтні 1925 р. на нові правила внутрішнього розпорядку перейшла і коммуна «Мигаєво». Втім, відповідно до нової форми оплати праці та поділу працівників на чотири категорії, праця жінок оцінювалась нижче праці чоловіків: чоловік по I категорії за кожний пророблений день отримував 1 крб. в той час як жінка – 0,8 крб.

Вагітні жінки звільнялись від роботи на 2 місяці до і після народження дитини. За цей термін вони отримували платню по 3-й категорії (0,5 крб.). З 1927 р. встановлювалась погодинна оплата – 8-20 коп. [26, арк. 45]. Розрахунок заробітку кожного члена комуні проводився по кварталам і на руки видавалось 30% заробітку. Вартість харчування і проживання комунарів вираховувалась з їх прибутку. Сума, яка залишилась після розрахунку, поступала в особисте розпорядження члена колективу. При цьому старі, безнадійно хворі та діти жили на утримання комун, які виділяли з чистого прибутку певний фонд соціального забезпечення [16, с. 227].

6 березня 1930 р. Укрзерноцентр затвердив «Основні положення про організацію праці в колгоспах», якими рекомендував останнім оплату праці проводити за принципом: «Рівна оплата за однакову кількість і якість вкладеної праці, незалежно від віку і статі працівника». Рішенням червневого Пленуму ЦК ВКП(б) 1931 р. були запроваджені трудові книжки для колгоспників.

Таким чином, комунальна форма організації праці і розподіл благ поміж членами комун не виправдали себе. Принцип «Від кожного по здібності, кожному по потребі» змінився новим: «Кожному по його праці» [13, арк. 28].

Гроші з каси комуні видавались за розпорядженням правління, підписаного головою, рахівником та касиром комуні. Продукти та матеріали членам комуні на руки не видавались. По мірі необхідності видавались кошти на одяг з рахунку зароблених трудоодиноць, решта записувалась як вклад та пай члена. Пересічно на придбання взуття в комуні «1 травня» виділялось 75 крб. на одного члена [3, арк. 65зв, 120]. В інших комунах одяг і взуття видавались зі складів господарства безкоштовно кожному члену колективу. Розподіл отриманих з Америки посилок відбувався відповідно до черги у списку серед більш нужденних членів [19, арк. 4].

Охорона праці та здоров'я в комунах перебувала на досить низькому рівні. Через подекуди антисанітарні умови, в яких доводилось жити, серед комунарів були поширені захворювання різного походження. Наприклад, в комуні «1 травня» був випадок венеричної хвороби у її члена К. Олексюка. Засідання ради комуні від 24 листопада 1927 р. прийняло рішення про необхідність огляду лікарем-венерологом усіх членів колективу [3, арк. 52].

В жодній комуні не було лікарні. Лікування хворих членів не відбувалось належним чином й через відсутність в складі колективів лікарів. Як правило, у разі нещасного випадку хворі звертались до районної лікарні. Коли, незадовго після приїзду, захворів один з членів комуні «Мигаєво», лікар не зміг встановити точний діагноз, що призвело до летального наслідку: перебуваючи у жарі, хворий покінчив життя самогубством [2].

В деяких комунах (наприклад «Благоева») на перших стадіях захворювання допомогти комунарам намагався лікпом, який безкоштовно обслуговував і місцевих селян, що піднімало авторитет комуні в їх очах [24, арк. 57]. Безкоштовна меддопомога надавалась лише у випадках пов'язаних з травмуванням безпосередньо під час роботи у комуні. З цією метою радами комун, за участю лікарів, було складено перелік хвороб, які лікувались за кошти комун [11, с. 116]. Хворі, які підлягали лікуванню, під час хвороби не отримували заробітної плати. Необхідність врегулювання питання з лікуванням хворих комуні «Мигаєво» в 1927 р. вирішила шляхом включення комуні до соціального страхування на випадок травмування або тривалої хвороби працівників [26, арк. 18].

Щомісячно на одну особу комуною «Новий світ» на харчування витрачалось 6 крб. [1, арк. 52]. На спільне споживання за 1927 рік комуні «Мигаєво» витратила 18223 крб. 80 коп. (9 крб. 50 коп. на одного члена на місяць) [10, арк. 23].

Комунарі харчувались у спільній їдальні всі разом. В їдальні комуні «Селянська культура» харчувались спочатку діти, а потім дорослі [7, арк. 105]. Приготу-

ванням їжі займали жінки, які підходили до цієї справи «аби відбути чергу», тому страви не завжди були смачними й різноманітними. Страви готувались для всіх однакові, не зважаючи на спеціально розроблене меню для дітей. Умови приготування їжі на кухні залишали бажати кращого. Прийом їжі ще більш шокуючий: за стіл сідали з брудними руками, головний убір при цьому не знімали, комунари, яким не вистачало за столом місця, їли стоячи; чай і молоко подавали в тих же тарілках, з яких їли борщ. Відсутність відповідального за кухню значно перешкоджала усуненню цих хиб [24, арк. 56].

На прикладі меню комуні «Благоева» можна зробити висновок про недостатню кількість м'ясних страв у раціоні комунарів вживання яких необхідно при виконанні тяжкої роботи. Нестачу в м'ясі відчувала взимку 1925 р. і коммуна «Хлібороб».

Слабким місцем комун залишалась схильність комунарів до алкоголю. Проблему пияцтва на своєму черговому засіданні відзначив окрпартком по доповіді Старчанської комуні «1 травня»: «Побутовий стан комуні цілком незадовільний, окремі члени комуні дуже пиячать, а голова комуні не відстає від них, а навіть переганяє їх. Треба відверто сказати, що поки комунарі (і зокрема керівники комуні) не закінчать з пияцтвом, доти коммуна не вийде на правдивий шлях» [15].

У висновку обстеження комуні «Новий світ», проведеного в ході планового обстеження колгоспів Бердичівського округу в 1923 р., констатувалось: «Своїм культурним веденням господарства слугує прикладом у справі відновлення сільського господарства шляхом його раціонального ведення на комунальній основі» [6, арк. 306]. Втім, після сплину 6 років висновки вже не були такими оптимістичними. Не зважаючи на популяризацію колективного харчування, засідання правління Окрколгоспосоюзу від 30 липня 1929 р. відмітило відсутність усупільненого харчування в комуні «Новий світ». Постановили запропонувати раді комуні вжити заходів до усупільнення побуту, не припускаючи індивідуалізму [5, арк. 246].

Таким чином, у побутовому відношенні в коммунах відносно спільним було лише харчування, інші побутові заклади функціонували за принципом сільсько-господарської артілі.

Не дивлячись на вимоги статуту, комунарі не переставали вважати своїми особисті речі, придбані ще до вступу до комуні, якими розпоряджались на власний розсуд. Наприклад, в комуні «Червоний промінь» сім'ї проживали самостійними замкнутими одиницями. До того ж, всі речі вони вважали своїми, адже дані предмети були не набуті коммунаю, а придбані її членами ще до організації колективу. Такого роду неузгодженість між статутом і життям являлась причиною трансформації комуні в колектив артільного типу.

Комунарський спосіб життя виявився цілком ворожим ментальності переселенців. Не всі керівники комун змогли пристосуватися до нових умов. Наприклад, обстежувачі комуні «III Комінтерн», представник Комісії РПО Ф.С. Саввін і представник ГЗУ – І.А. Бережної, в 1923 р. вказали на «неблагонадійність» уповноваженого комуні тов. Діановського. «Цей Діановський абсолютно ворожий ідеї здійснення комунального життя, не може миритись з тими умовами, в які воно його ставить ...» [18, арк.153зв].

Всі діти комуні «III Комінтерн» мешкали окремо від батьків у 2-х будинках. Дитячий будинок мав своє невелике господарство, їдальню, пекарню, пральню, лазню й функціонував за рахунок комуні. Після закінчення 7-річного навчання діти або приступали до роботи в комуні, або йшли вчитись далі. Більше 100 дітей коштували коммунаі щороку 227505 крб. [14, с. 47]. В коммунаі «1 травня», готуючи дітей до школи, намагались забезпечити їх новим одягом і необхідними книжками [3, арк. 184]. Втім, представник Окрсільгоспкредитспілки тов. Поржезинський відмітив погано налагоджену справу з вихованням дітей в коммунаі «Мигаєво»: «правильніше сказати – ніякого

виховання не має: діти вештаються під ногами, ясла фактично не існують» [9, арк. 40]. Президія Ружинського окрвиконкому від 8 грудня 1926 р. констатувала повну відсутність уваги з боку відповідних радянських органів до ведення належної виховної роботи.

Перші місяці після приїзду становище комунарів було доволі скрутним, що провокувало сутички між членами. Основні причини непорозумінь – незаконний розподіл майна і господарська бідність комун. Відмінність мови, звичок, самого підходу до роботи й її виконання створювали підґрунтя для безцільної критики та невдоволення. Мали місце суперечки й крадіжки. Суперечки завершувались переважно звільненням із роботи одного з членів і переведенням на іншу.

Загалом, негативні моменти, які впливали на комуну, можна звести до – розбіжності в середині колективів як політичного (в силу існування двох угруповань партійних і безпартійних) так і побутового (між реемігрантами і місцевим населенням, яке вступило до комун) характеру [7, арк. 99].

Житлова криза доповнювала перелік незадовільних факторів, які пагубно впливали на внутрішній стан. Отримані комунами будівлі знаходились у напівзруйнованому стані. Через брак житлових приміщень частина колективу «Новий світ» перші два місяці змушена була жити у наметах. Інша комунa, «Джон Рід», володіла лише трьома житловими будинками загальною площею 234 кв. м. Якщо розподілити цю площу поміж всіма наявними членами на 1923 р., отримаємо шокуючі дані: на 1 члена припадало 2,6 кв. м. [20, арк. 171]. Ця цифра примушує лише здогадуватись в яких жахливих умовах жили комунарі, адже цих квадратних метрів достатньо виключно для ліжка. В комуні «Новий світ» теж відмічалась нестача житлових приміщень: «Житлові приміщення повністю заселені. Одружені комунарі не лише не мають окремої кімнати, а живуть по дві сім'ї в одній. Потрібно визнати, що такої скупченості ми ніде не бачили ... побачили не кімнату, а сиру темну клітку 7x5 висотою 4 аршини, де поміщається 3 комунарі» [21, арк. 109].

Повне розчарування та зневіра поступово призводили до низької продуктивності праці, безгосподарності, неохайності. Відсутність належного керівництва, часта зміна керівників призвели до занепаду трудової дисципліни. Показовим у даному випадку слугує скрутне становище внутрішнього характеру, яке склалось в «зразковій» комуні «Благоєва» в 1929 р., коли остання стояла перед небезпекою розпаду. Члени настільки були апатичні до перебігу справ комуну, що взимку сиділи в неопалювальних приміщеннях лише через те, що ніхто не хотів їхати за соломою у степ. До цього додалась і національна ворожнеча. «Догосподарювались» до того, що пересічний заробіток комунара у 1929 р. був лише 47 коп. за трудовень і кожен комунар ще залишався винним комуні [12, с. 9].

Таким чином, неоднорідність складу комун за соціальними та національними показниками, являлась роз'єднуючим моментом у взаємовідносинах повсякденного життя комунарів. Негативно на внутрішньому стані колективів позначився психологічний момент колективного ведення господарства, яке всіма можливими засобами намагався нав'язати більшовицький уряд населенню республік, проводячи, таким чином, соціалістичний експеримент. Комунарам було важко відмовитись від присутнього кожній людині почуття власності. Оплата праці також втратила для них стимулюючу функцію. Керівники колективів неохоче йшли на введення вищих тарифних ставок та часто порушували міжрозрядне співвідношення в оплаті праці що призводило до морально-психологічного зламу членів колективів. Потрапивши у стан соціальної нерівноваги, вони у своїй більшості виявляли почуття безсилля, пасивності та зневіру.

1. Архівний відділ Бердичівської міської ради. Ф.Р-158. Оп. 1. Спр. 401. 571 арк.
2. Вісті Одеського губвиконкому. 1922. 12 серпня.

3. Державний архів Житомирської області (ДАЖО). Ф.Р-279. Оп. 1. Спр. 8. 289 арк.
4. ДАЖО. Ф.Р-5630. Оп. 1. Спр. 78. 177 арк.
5. ДАЖО. Ф.Р-5630. Оп. 1. Спр. 106. 302 арк.
6. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф.Р-349. Оп. 1. Спр. 1714. 329 арк.
7. Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф.Р-46. Оп. 1. Спр. 223. 404 арк.
8. ДАОО. Ф.Р-46. Оп. 1. Спр. 311. 204 арк.
9. ДАОО. Ф.Р-1013. Оп. 1. Спр. 67. 70 арк.
10. ДАОО. Ф.Р-1013. Оп. 1. Спр. 364. 31 арк.
11. *Ключник О. Г.* Мигаївські комунари. Докум. нарис [про організацію на Одещині в 1922 р. с.-г. комуні з канад. українців] / О.Г. Ключник. Одеса: «Маяк», 1972. 125 с.
12. Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині. 1929-1933: Збірник документів і матеріалів / П. Шемет (ред.). Полтава, 1997. 264 с.
13. Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею (НА ПКМ). Спр. 05-172. 40 арк.
14. Ночвин О. Перша американо-руська сільськогосподарська комуна ім. Комінтерну / О. Ночвин // Сільський господар. 1926. № 17-18. С. 44-47.
15. Радянська Волинь. 1928. 10 травня.
16. *Тарле Г. Я.* Друзья страны Советов / Г.Я. Тарле. М.: Изд-во «Наука», 1968. 371 с.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф.3. Оп. 1. Спр. 256. 172 арк.
18. ЦДАВО України. Ф.Р-27. Оп. 4. Спр. 410. 156 арк.
19. ЦДАВО України. Ф.Р-27. Оп. 4. Спр. 411. 64 арк.
20. ЦДАВО України. Ф.Р-27. Оп. 4. Спр. 419. 206 арк.
21. ЦДАВО України. Ф.Р-27. Оп. 5. Спр. 177. 332 арк.
22. ЦДАВО України. Ф.Р-27. Оп. 5. Спр. 365а. 85 арк.
23. ЦДАВО України. Ф.Р-166. Оп. 8. Спр. 290. 37 арк.
24. ЦДАВО України. Ф.166. Оп. 8. Спр. 326. 150 арк.
25. ЦДАВО України. Ф.559. Оп. 1. Спр. 70. 29 арк.
26. ЦДАВО України. Ф.559. Оп. 1. Спр. 86. 50 арк.

References

1. Arkhivnyi viddil Berdychivskoi miskoi rad. F.R-158. Op. 1. Spr. 401. 571 ark.
2. Visti Odeskoho hubvykonkomu. 1922. 12 serpnia.
3. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO). F.R-279. Op. 1. Spr. 8. 289 ark.
4. DAZhO. F.R-5630. Op. 1. Spr. 78. 177 ark.
5. DAZhO. F.R-5630. Op. 1. Spr. 106. 302 ark.
6. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti (DAKO). F.R-349. Op. 1. Spr. 1714. 329 ark.
7. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti (DAOO). F.R-46. Op. 1. Spr. 223. 404 ark.
8. DAOO. F.R-46. Op. 1. Spr. 311. 204 ark.
9. DAOO. F.R-1013. Op. 1. Spr. 67. 70 ark.
10. DAOO. F.R-1013. Op. 1. Spr. 364. 31 ark.
11. *Kliuchnyk O. H.* Myhaiivski komunary. Dokum. narys [pro orhanizatsiiu na Odeshchyni v 1922 r. s.-kh. komuny z kanad. ukraintsiiv] / O.H. Kliuchnyk. Odesa: «Maiak», 1972. 125 s.
12. Kolektyvizatsiia silskoho hospodarstva i holod na Poltavshchyni. 1929-1933: Zbirnyk dokumentiv i materialiv / P. Shemet (red.). Poltava, 1997. 264 s.
13. Naukovyi arkhiv Poltavskoho kraieznavchoho muzeiu (NA PKM). Spr. 05-172. 40 ark.
14. *Nochvyn O.* Persha ameryko-ruska silskohospodarska komuna im. Kominternu / O. Nochvyn // Silskiyi hospodar. 1926. № 17-18. S. 44-47.
15. Radianska Volyn. 1928. 10 travnia.
16. *Tarle H.Ya.* Druzia strany Sovetov / H.Ya. Tarle. M.: Yzd-vo «Nauka», 1968. 371 s.
17. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy). F. 3. Op. 1. Spr. 256. 172 ark.
18. TsDAVO Ukrainy. F.R-27. Op. 4. Spr. 410. 156 ark.
19. TsDAVO Ukrainy. F.R-27. Op. 4. Spr. 411. 64 ark.
20. TsDAVO Ukrainy. F.R-27. Op. 4. Spr. 419. 206 ark.
21. TsDAVO Ukrainy. F.R-27. Op. 5. Spr. 177. 332 ark.
22. TsDAVO Ukrainy. F.R-27. Op. 5. Spr. 365a. 85 ark.
23. TsDAVO Ukrainy. F.R-166. Op. 8. Spr. 290. 37 ark.
24. TsDAVO Ukrainy. F.166. Op. 8. Spr. 326. 150 ark.
25. TsDAVO Ukrainy. F.559. Op. 1. Spr. 70. 29 ark.
26. TsDAVO Ukrainy. F.559. Op. 1. Spr. 86. 50 ark.

Черниговец Н. Н.

Бытовое измерение повседневных отношений интернациональных коллективов (1920-1930-е гг.).

На основе использования архивного материала раскрываются особенности бытовой повседневности интернациональных коллективов. Отдельные сюжеты статьи посвящены анализу причин изменения мировоззрения членов иммигрантских коммун.

Ключевые слова: интернациональные коллективы, повседневная жизнь, общественное настроение.

Chernigovets N. M.

Everyday dimension of the everyday relations of international collectives (1920-1930's).

Particularities of everyday life of international groups are revealed basing on the use of profound archival materials. Separate moments of the article are devoted to the analysis of the reasons for the change in the world view of members of immigrant communes.

Keywords: international collectives, everyday life, public moods.

УДК 94(477):331.56/.57:658.114.8«192»

С.М. Свистович

БОРЬБА ПРОФСПЛОК ІЗ БЕЗРОБІТТЯМ В УКРАЇНІ (20-і рр. ХХ ст.)

Встановлено динаміку чисельності безробітних осіб в Україні та визначено причини безробіття протягом 20-х рр. ХХ ст. Розглянуто види матеріальної допомоги, яку за сприяння профспілкових організацій отримували особи, що втратили роботу. Окреслено роль профспілок у створенні бірж праці, залученні безробітних до громадських робіт, та їх працевлаштуванні.

Ключові слова: профспілки, безробіття, Україна, більшовики.

У сучасній історичній науці відбувається переоцінка тих соціально-економічних процесів, котрі мали місце в 20-30-і рр. у радянській Україні. Наразі актуальною є оцінка з нових, вільних від ідеологічних штампів, позицій участі громадських об'єднань у соціально-економічному житті радянської України в 20-30-і рр. 20 ст., зокрема й такого специфічного об'єднання, як профспілки. На нашу думку, актуальним є пізнання радянського суспільства та процесів, що проходили в ньому, економічних процесів у тодішній Україні, феномену індустріалізації, нарешті, соціально-економічної політики радянської держави саме через вивчення історії радянських профспілок, діяльність котрих відображала в радянській Україні саме державну політику.

Завданням статті є проаналізувати соціально-економічну діяльність україно-радянських профспілок, розглянути їх участь у ліквідації більшовицьким режимом безробіття в Українській СРР і 1920-і роки.

Якщо загалом щодо діяльності профспілок є досить численна література періоду 1920-30-х рр., зокрема, про їх організацію, методи роботи тощо, то про діяльність профспілок із покращення життя робітників та ліквідації безробіття виходило літератури дуже мало навіть у зазначений період. Згодом діяльність профспілок розглядалась радянською історичною наукою з точки зору їх участі у здійсненні соціалістичного будівництва та класових позицій. Лише у 1990-і рр. історики по новому підійшли до історії профспілкового руху в Україні. Загальні відомості про їх діяльність подаються у працях О. Мовчан, С. Кульчицького, В. Даниленка. Але діяльність власне профспілок Української СРР із ліквідації безробіття не була об'єктом спеціального наукового дослідження. На початку 20-х рр. нагальною потребою в радянському суспільстві було вирішення проблеми безробіття. Воно було в цей час одним із найгостріших соціальних питань. Під час громадянської війни було зруйновано більшу частину індустрії Російської імперії. Її відновлення йшло повільно,